

Tabell visande några stora enar i Surahammars kommun 1993

Plats	Höjd i m	Omkrets i cm	Övrigt
Usträngsbo	12,80	62	
Grindstugan	9,00	57	
Björkudden	8,60	89	
Usträngsbo	8,15	45, 48	Tvådelad stam
Falks soldattorp	7,50	97	Hittills grövsta
Färmansbo	7,20	55	I kraftledningsgata
Grindstugan	7,00	50	I kraftledningsgata
Småmyra	7,00	44	
Björkudden	6,70	43	

Vi kommer att fortsätta presentera stora enar i Mergus, så kom gärna in med rapporter. Var växer "grofsingen" med stamomkretsen över metern? I nästa

nummer kommer också Leif Blomkvist med en teckning på höjdarenen.

Kunskapen om fåglar

Tages bok blir en klassiker!

Nu i oktober kommer den ut i bokhandeln - "Kunskapen om fåglar" av författaren Tage Wahlberg, Malmköping. Redan innan boken lämnat tryckeriet är efterfrågan stor, allt tyder på att den blir en klassiker i samma anda som tidigare volymer av Erik Rosenberg eller - i ännu högre grad Paul Rosenius.

Samtliga 258 i Sverige häckande fågelarter beskrivs avseende boplatser, häckbeteende, ägg och ungar i såväl prosa som "dataruta".

Tage illustrerar själv boken med många diabler, teckningar och akvareller. 50 års intensiva studier och kunskaper finns samlade på ca 480 sidor. Den fågelintresserade har svårt att vara utan denna bok.

Vi har varit i kontakt med bokförlaget EKO och kommer att erhålla ett förmånligt pris vid beställning av X antal böcker. Du som är intresserad av att köpa boken, anmäl dig till

Mikael Leppälampi 315 24 eller Kjell Andersson 337 31. Snarast!

En björnhistoria från Lisjö

"Groen ägde ett ganska ovanligt husdjur, nämligen en björn. Dennes bostad var nuvarande vedboden. En av tjänsteandarna anförtroddes skötseln av björnen, vilket visar att han var ganska tam. Men det värsta var tydligen att få in honom om kvällarna. Då användes en skottkärra, som sköts efter honom, varpå han snällt luffade in i sitt lokus. En gång lyckades han kränga sig upp på taket, å vilket han började göra åverkan. Flera karlar sökte få ned honom, men förgäves. Man var till sist tvungen att lämna Nalle åt sitt öde tills han godvilligt behagade kliva ned."

Så skriver i Vestmanlands Läns Tidnings Julläsning 1924 signaturen Esq = Martin Rogberg. Artikeln innehåller en del felaktigheter både beträffande årtal och personer. Bland annat förväxlar han Brukspatron Werner Groen och dennes son och eterträdare Bergsrådet Anton Henric Groen. När det gäller historien om den tama björnen bör det dock ha handlat om den senare, som ägde Lisjö 1803 - 1839.

Var har signaturen fått sina upp-

gifter ifrån? Äldre Lisjö-bor erinrar sig att en tidningsman vid den här tiden gått omkring och frågat om händelser långt tillbaka och då hänvisats till gamle skollärare J.E. Bergström. Bergström kom till Lisjö år 1880. Då kan ännu ha levat gamla gubbar som från barnaåren kommer ihåg björnen eller i varje fall hört föräldrar berätta om den. Berättelsen med dess detaljer äger det självupplevdas friskhet och en björn var nog även på den tiden ett ovanligt husdjur.

Kan det finnas några samtida, skriftliga belägg för björnens existens? Ja, ser man på! I 1809 års Afräkningsbok finns under Husholls Conto följande antecknat:

Mars 3: 6 fj. Hafra till Björn och Hönsen (1 fjärding = ca 18 l)

April 4: 4 fj. Havra åt Björn. Samma dag uttogs 7 fj. Hafra till Hästarne. Detta tyder på att Björn inte var namnet på en häst, utan verkligen var en björn. Havre uttogs regelbundet till gödgäss, hundar, höns, gödkreatur och hästar. Det rörde sig väl om

Lisjö-björn på vedbodtak

Bergsrådets vagnshästar och kanske någon ridhäst. Till lantbrukets körslor användes oxar.

April 22: 4 fj. Hafra till Björn.

Maj 13: 4 fj. Hafra åt Björn.

Aug 5: 4 fj. Hafra åt Björn

Sept 12: 4 fj. Hafra åt Björn.

Samma dag noteras utlämning av 1/2 stop brännvin till folket vid Björns Slagtning.

Kan man draga någon slutsats av detta? Björnen togs säkert som unge, eftersom han blev så tam att han kunde gå lös. Man vet av äldre skildringar att man ofta sökte få ut björnhonan ur idet på vårvintern och då tog ungarna, som ibland föddes upp som sällskapsdjur eller kuriositeter. Kan det vara en årsunge i Lisjö? I så fall var det väl tidigt att redan i början av mars utfodra den med havre. Kanske fick bergsrådet en fjolårsunge i present av någon kollega på bruken, något som förekom ibland.

Någon ställer sig kanske undrande till den bokförda utfodringen med havre. Man glömmar ofta att björnen i huvudsak är en fredlig växtätare. De farliga slagbjörnarna hörde närmast till undantagen. Björnen är mycket förtjust i havre, vilket drabbade torparnas små havrevretar i skogen. I övrigt betade den gräs och örter som

vilket kreatur som helst. Det kan förklara varför ingen havre bestods under sommarmånaderna, då väl björnen kunde föda sig på ängarna runt omkring.

I början av augusti utfodrades han åter med havre. Varför? Jo, tydligen för att göda honom tills han slaktades i september. Björnskinka, särskilt av ungbjörn, var en delikatess och det är föga troligt att den ekonomiskt sinnade Groen endast skulle ha björnen som sällskapsdjur.

Ser man på anteckningarna den 12 september är det vid första påseendet märkligt att man kostade på björnen 4 fj. havre samma dag, som han, enligt anteckningarna i avräkningsboken slaktades och folket honorerades med 1/2 stop brännvin. Förklaringen ligger i att anteckningarna i avräkningsboken inte fördes dagligen, utan man sparade ihop utgifterna för att införas vid lämplig tid, när inga andra göromål låg för handen. Sådana exempel ser man ofta. Björnen hade säkerligen fått sin sista havreranson i god tid före slakten för att ytterligare lägga på hullet. Höstbjörnarna hade ett ansenligt fettlager för att kunna stå ut med fastan i idet under vintern. Brännvinet - en dryg halvliter - hade mannarna nog förtärt före slakten. Den

hade nog inte varit helt riskfri och krävde mot i barm.

Ungbjörnar beskrives som mycket roade av att klättra i träd och andra föremål och det är därför mycket typiskt att han klättrade upp på vedbotaket. Även äldre björnar kunde finna det praktiskt och givande att demolera tak. På senare år har flera s.k. "Rififi-kupper" genomförts, dvs tjuvar har tagit sig in i lovande lokaler genom att bryta sig in genom taket, som erbjöd minsta besväret. Metoden är inte ny. Det finns åtskilliga exempel på

hungriga slagbjörnar, som rivit upp taket på fähusen och slagit en tacka eller kviga och även lyckats få med sig bytet samma väg. Fähusen hade vanligen stabila, knuttimrade väggar, medan däremot taken bestod av bräder, täckta med torv eller halm.

Kanske var denna Lisjö-björn en blivande "värsting", som tränade på vedbotaket inför kommande raider, men som ju av ett oblidat öde hindrades redan i början av brottets bana.

Harald Wedérus

Billsebo

Vi har nu iordningställt en promenadslänga som vi kallar Ekstigen som är 500 meter lång och passerar intill de gamla frihuggna ekarna. Gör gärna ett besök i Billsebo i höst och se på de pampiga ekarna och lyssna på nötkråkorna. Blir du törstig så smaka det härliga kalla källvattnet. Billsebos gamla källa har vi nämligen rensat och märkt ut.

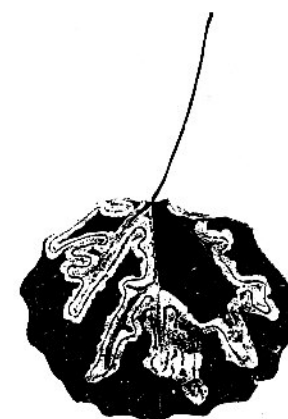
Arbetsmöte i Billsebo har vi den 31 oktober. Välkommen då också!

Johan Broliden

Gråmönstrade asplblad

Har du varit ute i markerna i sommar har du säkert uppmärksammat hur aspens blad skiftat i grått. Vid närmare granskning av bladen ser man att den grå färgen framträder som smala gångar och bildar riktigt vackra mönster.

Vem är det då som åstadkommer detta fenomen? Svaret ges i den utmärkta boken GALLER (Coulianos 1991). Det är larven tillhörande den lilla malfjärilen Phyllocnistis unipunctella som lever mellan bladets över- och underhud och där äter av bladköttet.

Det kallas för gångmina eller om det bildas rundade partier (blåsmenor, fläckminor). Ordet mina kommer från franska mine = gruva. Denna malfjärilslarv har i år uppträtt mycket talrikt i Surahammars kommun.

Tom Sävström

Floranotiser

Under den här rubriken fortsätter vi att publicera korta meddelanden om spännande fynd av växter. Det kan röra alla växtgrupper och omfatta nya arter för kommunen, nyfynd av sällsynta eller hotade arter, anmärkningsvärda miljöer eller på annat sätt udda förekomster av vanliga arter. Under en växtsäsong görs många intressanta fynd. Vi ser fram emot att få in åtminstone en del av dessa till Mergus. Välkomna med bidrag!

KÄRLVÄXTER

Tätört
Pinguicula vulgaris

Sura sn, Trappan samt längs grusvägen till Uggebo. Rikligt förekommande i våta, sandiga diken tillsammans med bl a rundsilshår. Detta är de enda kända växtlokalerna för tätörten i kommunen, båda belägna öster om Vågsjön. Den blommar i juni-juli. (KJA m fl)

Grå ögontröst
Euphrasia nemorosa

Ramnäs sn, Grindstugan, 300 m norr ut på gamla virsbovägen. Igenväxande grusväg. 17 juli 1993 (TSä). Är arten förbisedd?

Ögonpyrola
Moneses uniflora

Sura sn, Tre nya fyndlokaler av denna vackra och ovanliga pyrola-art. I Kohagen (KaE, TSä), i Norrsjölunden (KJA) och vid Billsbo (MiL). Samtliga fynd från juli 1993. En intressant sk signal-art. Den signalerar helt enkelt skyddsvärd skog.

Tvåblad
Listera ovata

Sura sn, Norrsjölunden på båda sidor av lissjöbanan. 70 blommande exemplar i juni 1993. (KJA, KrA). Växer denna orkide på någon annan plats i kommunen?

SVAMPAR

Kandelabersvamp
Clavicornia pyxidata

Sura sn, Dödhagen i Lisjö och i aspdungen i norra Kohagen. (KJA, TSä). Ramnäs sn, Grindstugan i blandskogsdunge i betesmark. (TSä, belägg i TSä:s herbarium). Samtliga fynd i juli 1993.

En art som vi uppmärksammat först i sommar. Den växer i grupper på kraftigt rötade asplågor. Av våra fynd att döma kan denna svamp anses vara en indikatorart på skyddsvärda skogsbiotoper, nämligen åldrig skog med gamla aspar. Ännu en art som bekräftar att de skogar i våra trakter som innehåller aspar i olika åldersstadier, biologiskt sett är de rikaste skogarna.

Purpurfingersvamp
Clavaria purpurea

Sura sn, vid foten av Olgotsberget, 14 augusti 1993. (TSä, foto + belägg). En stor fingersvamp, fruktkroppar 5-12 cm höga, enkla, trubbiga och vanligen tätt tuvad. Mycket skör, lätt sönderfallande.

Liksom den föregående finns inte denna art tidigare publicerad från Surahammars kommun.

(Västmanlands svampar, Kaufmann m fl 1990) anger 11 st fyndlokaler i skiftande miljöer.

Hasselticka
Dichomitus campestris

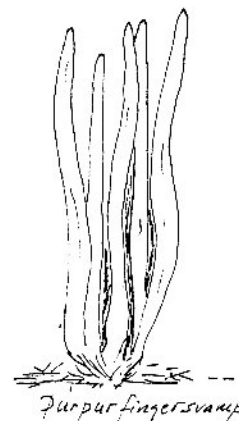
Äntligen kom vårt fynd av denna "Mälarticka". Men det krävdes genomletning av alla torrgrenar i varje hasselbuske kring Långsjön, Dalbacken, i Kohagen och i Dödhagen i Lisjö. På sistnämnda lokal hittade vi fruktkroppar i minst tre buskar, 3 maj 1993 (TSä, foto + belägg).

(Kaufmann 1990) om artens utbredning: "Sydlig värmekrävande art med en påfallande uppblomstring nära sin nordgräns. Den är allmän i östra Mellansverige (Uppland, N Sörmland, Ö Västmanland), men förekomsten upphör strax V om Västerås

Violett fingersvamp
Clavaria zollingeri

Ramnäs sn, Skogsmuren i ogödslad beteshage, augusti 1993 (TSä). Denna "Höjdar"-art är tidigare nämnd i Mergus, då under namnet ametistfingersvamp. Fyndet i Muren gjordes i augusti 1989 och var då det första kända fyndet i landskapet Västmanland. Några fruktkroppar observerades även i år, kunde beskådas vid svamputflykten 28/8. Att arten är krävande har vi förstått, men hur pass ovanlig är den egentligen?

Lite mera av svampstudium i ogödslade naturbetesmarker/slätterängar i augusti skulle kanske ge både det ena och det andra.

Kryddspindelskivling
Cortinarius percomis

Ramnäs sn, öster om Ulvramen i asp/granskog. 18 augusti 1993 (LBs). Ett intressant fynd som Ryman uppger växer i barrskog på kalkgrund och är mindre allmän. Lukten är ofta bra kännemärke vid identifiering av svampar. Denna arts lukt är stark, kryddlik (mejsram).

Västmanlands svampar anger 8 noteringar.

Lundspindelskivling
Cortinarius nemorensis

Sura sn, Kohagen i löväng invid Magforsen. 31 augusti 1993 (LBs). Uppges som mindre allmän och växande i lövskog med ek eller bok, helst på kalkgrund, (Ryman). Lukt vanligen unken.

Västmanlands svampar 10 noteringar.

Mörkeggad stinkkremla
Russula illota

Sura sn, Magforstorp i blandskog med asp och gran. Ett fynd som gjordes första gången 2 september 1985 (LBs). Det är också enda publicerade fyndet i landskapet, (Västmanlands svampar 1990). I år återfunnen på samma lokal 9 september, (LBs). Luktar mandelmassa, i motsats till den vanliga stinkkremlan som har en söt stickande doft.

Tom Sävström

Signaturlista

KJA	Kjell Andersson
KrA	Kristin Andersson
KaE	Karl Elworth
LBs	Lars Bsenko
MiL	Mikael Leppälampi
TSä	Tom Sävström